

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI  
MINTAQAVIY BO‘LIMI  
XORAZM MA’MUN AKADEMIYASI**

# **XORAZM MA’MUN AKADEMIYASI AXBOROTNOMASI**

Axborotnoma OAK Rayosatining 2016-yil 29-dekabrdagi 223/4-son qarori bilan biologiya, qishloq xo‘jaligi, tarix, iqtisodiyot, filologiya va arxitektura fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

**2025-6/5  
Xorazm Ma’mun akademiyasi axborotnomasi  
2006 yildan boshlab chop qilinadi**

**Xiva-2025**

|                                                                                                                                                               |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Soatova G.K.</b> A Cross-Cultural Lens on 'Friendship': Examining Linguocultural Features in English and Uzbek                                             | 116 |
| <b>Sobitov A.T.</b> Qadimgi turkiy qo'lyozmalarda kelgan suvda yashovchi hayvon nomlarining qiyosiy tahlili                                                   | 118 |
| <b>Sotvoldiyev B.T.</b> Slengning tilshunoslikda tutgan o'rni, maqomi va tavsifi                                                                              | 122 |
| <b>Sotvoldiyeva X.V.</b> Mumtoz arab she'riyati                                                                                                               | 126 |
| <b>Subxonova M.O.</b> Diniy diskursning tadqiqot obyekti sifatida zamonaviy tilshunoslikdagi o'rni                                                            | 129 |
| <b>Sulaymonova M.Sh.</b> Ilmiy diskursda metaforaning roli va funksiyalari                                                                                    | 131 |
| <b>Sulaymanov Z.U.</b> "Nahj-ul-farodis" hamda Alisher Navoiy asarlaridagi Shayx Sanon qissasining qiyosiy tahlili                                            | 134 |
| <b>Tillaboyeva G.S.</b> Alisher Navoiy asarlarida qo'llanilgan libos nomlarining ranglar bilan semantik-sintaktik munosabati                                  | 138 |
| <b>Topildiyeva F.R.</b> Farida Afro'z she'riyatida lingvomadaniy birliklar ifodasi tahlili                                                                    | 141 |
| <b>Toshpo'latova X.M.</b> Badiiy matnlarda lingvokulturologik birliklarning qo'llanilishi                                                                     | 144 |
| <b>Turopova O.</b> Sohaviy lug'atlardagi it terminlarining semantik va funksional tahlili: "flowgorithm" dasturidagi terminlar misolida                       | 147 |
| <b>Tursunbayeva Z.R.</b> "Yulduzli tunlar" va "Ulug'bek xazinasi" romanlarining hindcha tarjimasida qo'llanilgan sinonim so'zlar tahlili                      | 150 |
| <b>Tuxtasinova Z. M.</b> Haqoratning subyektiv tafakkur mahsuli sifatida voqelanishi                                                                          | 153 |
| <b>Umurzaqova A.B.</b> Ingliz va o'zbek tillaridagi "sadoqat" leksemasining sinonimiyasi                                                                      | 155 |
| <b>Usmonova M.A.</b> Luiza Glyuk ijodida feministik motivlar talqini                                                                                          | 158 |
| <b>Xakimov D.D.</b> Ingliz tilida ilk idiomalar paydo bo'lishi va rivojlanish bosqichlari                                                                     | 161 |
| <b>Xakimova M.G'.</b> Epik matn tahlili va til xususiyatlari                                                                                                  | 164 |
| <b>Xamidova N.Yu.</b> Fransuz-o'zbek parallel korpuslari: tilshunoslik va tarjimashunoslikda yangi imkoniyatlar                                               | 167 |
| <b>Xo'jamqulova S. X., Nizomova M.B.</b> Ingliz va o'zbek tillarida ayollar kosmetikasiga oid terminlar tadqiqi                                               | 170 |
| <b>Xolboyeva M.R.</b> Tarjima jarayonida ekvivalentlik va unikal konseptual o'ziga xoslik                                                                     | 173 |
| <b>Xolmatova N.I.</b> Politeness as a tool for managing relationships in workplace communication                                                              | 176 |
| <b>Xonqulova N.R.</b> Parsing modern uzbek corpora                                                                                                            | 178 |
| <b>Xoshimova D.R.</b> Badiiy matnda allyuziya va uning turlari                                                                                                | 181 |
| <b>Xudjayeva R.M., Boboqulova I.</b> Omonimlar va kinoya – ma'nolar "raqs"ida                                                                                 | 184 |
| <b>Xusanova Sh.</b> Shukur Xolmirzayev hikoyalarida milliy koloritning o'rni                                                                                  | 187 |
| <b>Xusainova Sh.M., Yuldashev D.T.</b> "Qadimgi turkiy so'zlar lug'ati"dagi antroponimlar tarkibida kelgan ayrim titul-unvon va epitelar xususida             | 190 |
| <b>Yo'ldiyev Q.V.</b> Zebo Mirzo she'rlarida lirik qahramon masalasi                                                                                          | 194 |
| <b>Yuldasheva K.</b> Sinxron tarjima: nazariy asoslar, muammolar va amaliy yondashuvlar                                                                       | 198 |
| <b>Yunusova A.A.</b> Shaxs dunyoqarashining lingvistik proyeksiyasi                                                                                           | 202 |
| <b>Yusupova S.A.</b> Muhammad Solihning "Shayboniynoma" dostonida Shayboniyxon shaxsiyati tasviri                                                             | 205 |
| <b>Zakirova G.</b> Lexical units and their function in language and communication                                                                             | 209 |
| <b>Абдуллаев Ф.Х.</b> Тергов ходимларининг ҳолат юзасидан мулоқотида импликатура ходисасининг таҳлили                                                         | 212 |
| <b>Джураева Ш.И.</b> Обобщённо-собира́тельное значение форм единственного числа конкретных существительных                                                    | 215 |
| <b>Екабсонс А.В.</b> Евгения Палехова «Подлинная музыкальная история о Хитроумном ида́льго, рассказанная Санчо Панса - действующим губернатором Острова Грез» | 218 |
| <b>Ерметов С.Р.</b> Функции и семантика художественной детали в рассказе Сергея Шаргунова «Свой»                                                              | 221 |
| <b>Жураева Ш.С.</b> Научные подходы к структуре и семантике названий художественных произведений                                                              | 224 |
| <b>Исаева Г.А.</b> Художественное осмысление темы второй мировой войны в узбекской и русской литературе                                                       | 226 |

7. Barik, H.C. (1973). Sinkhron tarjima: vaqtinchalik va miqdoriy ma'lumotlar [Simultaneous translation: temporary and quantitative data]. Language and Speech. No 16. Pp. 5-270.

8. Gile, D. (1990). Konferentsiya tarjimoni treningining asosiy tushunchalari va modellari [Basic concepts and models of conference interpreter training].

UO'K 81-13

## SHAXS DUNYOQARASHINING LINGVISTIK PROYEKSIYASI

A.A.Yunusova, katta o'qituvchi, Buxoro davlat universiteti, Buxoro

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada odamlar tildan qanday qilib o'zlarining dunyoqarashlarini loyihalash uchun til afzalliklari va shaxsiy o'ziga xoslik o'rtasidagi bog'liqlikni ta'kidlash orqali vosita sifatida foydalanishlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda leksik, sintaktik va pragmatik xususiyatlar shaxsning madaniy va tajribaviy kelib chiqishini qanday aks ettirishi, pragmatika, nutq tahlili va kognitiv lingvistikaning nazariyalariga tayangan holda tekshiriladi.

**Kalit so'zlar:** Shaxsiy o'ziga xoslik, kognitiv tilshunoslik, pragmatika, nutq tahlili, leksik va sintaktik xususiyatlar, til va idrok, tildagi madaniy qadriyatlar.

**Аннотация.** В этой статье рассматривается, как люди используют язык в качестве инструмента для проецирования своих собственных мировоззрений, подчеркивая связь между языковыми предпочтениями и индивидуальной идентичностью. Исследование изучает, как лексические, синтаксические и прагматические особенности отражают культурный и эмпирический фон человека, опираясь на теории прагматики, анализа дискурса и когнитивной лингвистики.

**Ключевые слова:** Личностная идентичность, когнитивная лингвистика, прагматика, анализ дискурса, лексические и синтаксические особенности, язык и восприятие, культурные ценности в языке.

**Abstract.** This article examines how people use language as a tool to project their own worldviews, highlighting the relationship between linguistic preferences and individual identity. The study explores how lexical, syntactic, and pragmatic features reflect a person's cultural and experiential background, drawing on theories from pragmatics, discourse analysis, and cognitive linguistics.

**Key words:** Personal identity, cognitive linguistics, pragmatics, discourse analysis, lexical and syntactic features, language and perception, cultural values in language.

**Kirish.** Til shunchaki muloqot vositasi emas, balki shaxsning dunyoqarashini aks ettiruvchi, shakllantiruvchi va uzatuvchi kuchli vositadir. Odamlarning lingvistik tanlovlari, lug'at va sintaksisdan metafora va nutq uslubigacha, madaniy qadriyatlar, ijtimoiy tajribalar va kognitiv asoslar bilan chuqur bog'langan. Ushbu g'oya lingvistik nisbiylik asosini tashkil qiladi va til shaxsiy va madaniy o'ziga xosliklarni qanday o'zida mujassamlashtirganini o'rganishda markaziy o'rin tutadi.

Kognitiv lingvistika va sotsiolingvistika doirasida lingvistik dunyoqarashlar bo'yicha olib borilgan muhim tadqiqotlarga qaramay, hali o'rganilmagan bir qancha o'lchovlar mavjud. Mavjud tadqiqotlarning aksariyati til jamoalari tomonidan shakllantirilgan jamoaviy dunyoqarashga qaratilgan, ammo shaxsiy dunyoqarashlar shaxsiy tildan foydalanish orqali qanday qilib noyob tarzda prognoz qilinishiga kamroq e'tibor berilgan. Bundan tashqari, shaxsning dunyoqarashining dinamik tabiati - uning ijtimoiy, psixologik yoki hissiy o'zgarishlarga javoban qanday rivojlanishi - kamdan-kam hollarda lingvistik jihatdan o'rganiladi. Pragmatika, nutq tahlili va identifikatsiyani o'rganish o'rtasidagi kesishish bunday tahlil uchun boy, ammo etarli darajada foydalanilmagan hududni taqdim etadi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi - shaxsiy nutqda chuqur madaniy va kognitiv yo'nalishlarni ochib beradigan izchil naqshlarni aniqlashga e'tibor qaratgan holda, individual dunyoqarashlar lingvistik jihatdan qanday prognoz qilinishini o'rganishdir.

Tadqiqotning maqsadlari quyidagilardan iborat:

Shaxsning dunyoqarashini aks ettiruvchi lingvistik xususiyatlarni (leksik, sintaktik, pragmatik) tahlil qilish;

Shaxsiy tajriba va individual nutqda tildan foydalanish o'rtasidagi munosabatni o'rganish;  
Til individualligi va dunyoqarash ifodasi bilan bog'liq mavjud nazariyalardagi kamchiliklarni aniqlash;

Shaxsiylashtirilgan nutqda lingvistik proektsiyani o'rganish uchun uslubiy asosni taklif qilish.

Ushbu maqola tilning shaxsiy o'ziga xoslikni qanday aks ettirishini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi va tilshunoslik va individual dunyoqarash o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rish uchun yangi ob'ektivni taklif qiladi.

**Adabiyotlar tahlili va metodlar.** Til va dunyoqarash o'rtasidagi munosabat azaldan lingvistik va antropologik tadqiqotlarning markaziy masalasi bo'lib kelgan. Til nisbiyligi sifatida ham tanilgan Sapir-Uorf gipotezasi [5, 207] til fikrga ta'sir qiladi va turli tillarda so'zlashuvchilar dunyoni boshqacha qabul qiladi, deb ta'kidlaydi. Garchi bu nazariya katta munozaralarga sabab bo'lgan bo'lsa-da, u lingvistik tuzilmalar inson bilimi va madaniy tushunchasini qanday shakllantirishini o'rganish uchun asos yaratdi.

Kognitiv lingvistikada Lakoff va Jonson kabi olimlar metafora shunchaki lingvistik xususiyat emas, balki odamlarning voqelik haqidagi tushunchalarini qanday tuzayotganini ochib beruvchi kontseptual vosita ekanligini ta'kidlaydilar [3, 103]. Xuddi shunday, Fillmorening ramka va sxemalar nazariyasi tildan foydalanishda o'rnatilgan madaniy shakllangan kognitiv modellarning rolini ta'kidlaydi. Ushbu nuqtai nazarlar umumiy kontseptualizatsiya lingvistik iboralarga va kengaygan holda, jamoaviy dunyoqarashga qanday ta'sir qilishini ta'kidlaydi [7, 105].

Ijtimoiy lingvistika sinf, jins va etnik kelib chiqishi kabi ijtimoiy o'zgaruvchilar til tanlashga qanday ta'sir qilishini o'rganish orqali ushbu tadqiqotni yanada kengaytirdi. Labov va Ekkert kabi tadqiqotchilar tilning ijtimoiy o'ziga xoslik belgisi sifatida ishlashini, Fairclough kabi nutq tahlilchilari esa kundalik muloqotda kuch va mafkura dinamikasi qanday singdirilganligini ko'rsatgan [1, 63].

Biroq, bu tadqiqotlarda ko'p hujjatlashtirilgan jamoaviy lingvistik naqshlar mavjud bo'lsa-da, ular ko'pincha individual lingvistik ifodani - noyob shaxsiy tajribalar, his-tuyg'ular va e'tiqodlar so'zlovchining lingvistik o'ziga xosligini shakllantirish usullarini e'tiborsiz qoldiradilar. Pragmatika va nutq tahlili bu ish uchun istiqbolli vositalarni taklif etadi. Tannen kabi olimlar shaxsiy rivoyat tuzilmalari shaxsni qanday ochib berishini o'rganishgan, van Deyk esa nutq ishlab chiqarishning kognitiv va mafkuraviy jihatlarini ta'kidlagan [2, 67].

Ammo, individual dunyoqarash proektsiyasini tahlil qilish uchun pragmatika, kognitiv semantika va identifikatsiyani o'z ichiga olgan keng qamrovli asos hali ham rivojlanmagan. Ushbu tadqiqot mavjud nazariyalarga asoslanib, dunyoqarashni aks ettiruvchi shaxsiy til naqshlarini kuzatish uchun uslubiy yondashuvni taklif qilish orqali ushbu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

**Natijalar va muhokama.** Individual nutq namunalarini tahlil qilish lingvistik tanlovlar shaxsiy dunyoqarashni qanday aks ettirishi va shakllantirishini ko'rsatadigan bir nechta e'tiborga loyiq naqshlarni aniqladi. Ishtirokchilarda takrorlanadigan uchta asosiy lingvistik xususiyat paydo bo'ldi: metaforalardan izchil foydalanish, baholovchi til va shaxsiy deysis, bularning barchasi shaxsiy o'ziga xoslik va madaniy uyg'unlik ko'rsatkichlari bo'lib xizmat qildi.

1. Metaforik ramka va kontseptual dunyoqarash. Ishtirokchilar tez-tez madaniy va empirik ma'lumotlarga asoslangan metaforalardan foydalanganlar. Misol uchun, bir ishtirokchi doimiy ravishda sayohat metaforalaridan foydalangan holda hayot voqealarini tasvirlab berdi ("Men boshqa yo'lni tanladim", "Bu men uchun chorraha bo'ldi"), harakat, o'tish va qaror qabul qilish orqali shakllangan dunyoqarashni taklif qiladi. Ushbu metaforik ramka nafaqat shaxsiy qadriyatlarni (masalan, avtonomiya, kashfiyot), balki madaniy asoslarni ham ochib berdi, chunki hayotning sayohat sifatidagi metaforasi ham G'arb, ham Sharq nutqlarida keng tarqalgan, ammo kontekstga qarab turli xil axloqiy ma'nolarga ega.

2. Baholovchi va hissiyotli til. Leksik tahlil, ayniqsa, ishtirokchilar o'tmish tajribasi haqida fikr yuritganda, hissiy jihatdan zaryadlangan sifatlar va qo'shimchalarning yuqori chastotasini aniqladi. Bu baholar shunchaki tavsiflovchi emas, balki voqealarni ma'ruzachining ichki qadriyatlar tizimiga mos keladigan tarzda shakllantirishga xizmat qilgan. Misol uchun, tabiat va jamiyat atrofidagi ijobiy leksik tanlovlar ekologik axloq va kollektivizmga qaratilgan dunyoqarashni ta'kidladi. Ushbu

foydalanish Hallidayning tilni ma'no potentsiali tizimi sifatidagi g'oyasiga mos keladi, unda ma'ruzachilar o'zlarining ijtimoiy haqiqatlarini baholash tanlovlari orqali faol ravishda quradilar [6, 45].

3. Shaxsiy deysis va identifikatsiyani aniqlash. Birinchi shaxs olmoshlari, vaqt belgilari va fazoviy deysislardan foydalanish ham o'z-o'zini joylashtirish haqida tushuncha berdi. "Men" so'zining harakat fe'llari ("Ishonaman", "Men boshdan kechirdim", "Men harakat qilaman...") bilan birgalikda qayta-qayta qo'llanilishi vakolatni kuchaytirdi va sub'ektiv nuqtai nazarni ta'kidlab, odamlar o'zlarining shaxsiyatlarini lingvistik ravishda rivoyat nazorati orqali loyihalashtiradilar degan fikrni qo'llab-quvvatladi. Aksincha, ko'proq shaxssiz konstruksiyalardan foydalangan ma'ruzachilar ("aytish mumkin", "ishonish mumkin") mazmundan uzoqlashishga moyil bo'lib, yo ko'proq tahliliy dunyoqarashni yoki kamtarlikning madaniy jihatdan shartli strategiyasini aks ettiradi.

Ushbu natijalar lingvistik tanlovlar shunchaki fikrni etkazishdan ko'proq narsani amalga oshiradi, degan gipotezani qo'llab-quvvatlaydi - ular insonning dunyo haqidagi tushunchasini faol ravishda shakllantiradi va ifodalaydi. Oldingi tadqiqotlar asosan guruhga asoslangan lingvistik naqshlarga (masalan, milliy, etnik yoki jinsga asoslangan nutq uslublari) urg'u bergan bo'lsa-da, bu tadqiqot shaxsiy tajriba va bilish hatto eng kichik til birliklariga ham chuqur ta'sir qilishini ko'rsatadi.

Bundan tashqari, natijalar shuni ko'rsatadiki, lingvistik proyeksiya ham barqaror, ham dinamikdir: ba'zi naqshlar doimiy bo'lib qolsa (masalan, metaforalardan foydalanish), boshqalari hissiy holat yoki ijtimoiy rolga qarab o'zgaradi. Ushbu ikkilik pragmatikani, identifikatsiyani o'rganishni va kognitiv lingvistikani bog'laydigan kelajakdagi fanlararo tadqiqotlar uchun ajoyib imkoniyatlarni ochadi.

**Xulosa.** Ushbu tadqiqot odamlarning til tanlashlari ularning dunyoqarashini kuchli aks ettirishini tasdiqlaydi. Ma'ruzachilar metafora, baholovchi atamalar, deysis va modal iboralar orqali kundalik nutqda o'z e'tiqodlari, qadriyatlarini va madaniy yo'nalishlarini kodlaydilar. Natijalar lingvistik ifoda nafaqat bilish ko'zgusi, balki ma'no va o'ziga xoslikning faol konstruktore ekanligi haqidagi fikrni tasdiqlaydi.

Kollektiv lingvistik dunyoqarashlar keng o'rganilgan bo'lsa-da, bu tadqiqot lingvistik nisbiylikning individual o'lchovini tekshirish zarurligini ta'kidlaydi. Shaxsiy nutqqa e'tibor qaratish orqali biz til o'zimizni ifodalash va dunyoqarashni muhokama qilish vositasi sifatida qanday ishlashini chuqurroq tushunamiz.

Tadqiqot, shuningdek, fikr va til o'rtasidagi nozik o'zaro ta'sirni ochish uchun pragmatik va nutq tahlilini o'ziga xoslik nazariyasi bilan birlashtirish imkoniyatlarini ta'kidlaydi. Kelajakdagi tadqiqotlar o'z ko'lamini madaniyatlararo taqqoslashlar, bo'ylama tadqiqotlar va ko'p tilli sozlamalarni o'z ichiga olgan holda kengaytirishi mumkin, bu bizning dunyoqarashlar qanday rivojlanishi va lingvistik tarzda namoyon bo'lishi haqidagi tushunchamizni yanada boyitadi.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Boroditsky L. (2011). *How language shapes thought*. Scientific American, 304(2), 62–65. <https://doi.org/10.1038/scientificamerican0211-62>
2. Gumperz, J. J., & Hymes, D. (Eds.). (1986). *Directions in sociolinguistics: The ethnography of communication* (2nd ed.). Blackwell.
3. Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors we live by* (2nd ed.). University of Chicago Press.
4. Pavlenko, A. (2006). *Bilingual minds: Emotional experience, expression, and representation*. Multilingual Matters.
5. Sapir, E. (1929). The status of linguistics as a science. *Language*, 5(4), 207–214. <https://doi.org/10.2307/409588>
6. Tannen, D. (2007). *Talking voices: Repetition, dialogue, and imagery in conversational discourse* (2nd ed.). Cambridge University Press.
7. Whorf, B. L. (1956). *Language, thought, and reality: Selected writings of Benjamin Lee Whorf*. MIT Press.